

УДК: 376.3+37.013

DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2019-1-14>

Використання рухових ігор в інклюзивному середовищі учнів початкової школи

Начинова Олена Василівна¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

Статтю присвячено висвітленню адекватних засобів впливу на учнів молодшого шкільного віку в умовах інклюзивного навчання. Сучасна зорієнтованість вітчизняної школи на інклюзивні та інтегративні моделі освіти школярів починаючи з початкової ланки, потребує добору та обґрунтування засобів роботи в таких учнівських колективах.

Розглянуто нормативно-правову основу забезпечення інклюзивної освіти в загальноосвітніх закладах. Визначено, що починаючи із 2010 року законодавча база країни спрямовує освітянську галузь до розширення мережі закладів з наданням освітніх послуг в інклюзивній формі. Правова регламентація інклюзивної моделі освіти відбувається і до сьогодні, поширюючи вимоги та відповідальність щодо забезпечення освітньо-виховного процесу для учнів з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах.

Визначено, що особливі освітні потреби учнів інклюзивного класу обумовлені обмеженими можливостями їхнього здоров'я, тому освітньо-виховний процес із такими дітьми повинен враховувати ці стани і будуватись з корекційно-розвивальною спрямованістю. Доведено, що рухова активність є природною потребою всіх дітей, тому правильна її організація, додержання здоров'язберезувального спрямування є головною умовою роботи в інклюзивних дитячих колективах. Однією із форм реалізації рухової активності учнів початкової школи є рухливі ігри, які є не тільки розділом освітньої програми з фізичної культури, але й складовою корекційно-розвивального компоненту, який передбачено в інклюзивних класах. З огляду на це важливим є визначення умов та особливостей застосування їх в роботі з учнями інклюзивного класу, оскільки в таких колективах діти мають різні рівні фізичного розвитку та рухових можливостей.

Розглянуто вплив рухливих ігор на розвиток та виховання дітей з обмеженими можливостями здоров'я в інклюзивному колективі учнів молодшого шкільного віку. Визначено що рухливі ігри сприяють фізичному розвитку дітей з особливими освітніми потребами, розширюють базу їх рухового досвіду, розвивають фізичні якості. Рухові ігри мають великий виховний вплив як на дітей з особливими освітніми потребами, так і на їх однолітків з нормативним розвитком. Доведено що сумісна діяльність учнів з нормою розвитку і дітей з особливими освітніми потребами в процесі рухових ігор позитивно впливає на колектив в цілому, виховуючи і розвиваючи відповідно до можливостей кожного.

Ключові слова: діти з обмеженими можливостями здоров'я, інклюзивна освіта, рухливі ігри, початкова школа.

Вступ. Процеси інтеграції України в європейську спільноту гостро ставлять на державному рівні питання щодо забезпечення соціальної інтеграції дитини з нетиповим розвитком. Одним із сучасних ціннісних орієнтирів в освіті є забезпечення особистісно зорієнтованого підходу для всіх суб'єктів освітнього процесу, створення рівних умов для громадян, незалежно від віку, статі, фізичних можливостей тощо. Такі цінності орієнтації

¹ доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

привели до активного впровадження в освітній процес інклюзивного підходу в навчанні учнів з обмеженими можливостями здоров'я (ОМЗ).

За останніми даними Департаменту медичної статистики МОЗ України на обліку у статусі дітей з обмеженими можливостями здоров'я перебуває

135,773 дитини, що становить 1,5 % від загальної кількості дітей в Україні. При цьому, інклюзивною освітою охоплено лише 5% дітей з інвалідністю.

Проблему розвитку інклюзивної освіти досліджують вітчизняні науковці: А. Колупаєва, В. Синьов, В. Боднар, К. Островська та ін. Учені висвітлюють у своїх працях загальні тенденції розвитку інклюзивної освіти: шляхи реформування загальноосвітньої школи в інклюзивну розглядали вчені С. Єфімова, Ю. Найда, Н. Софій та ін.; особливості роботи вчителів в інклюзивному класі, оформлення навчальної документації висвітлювали О. Таранченко, Е. Данілавичюте, С. Миронова. Науковці вивчали проблему професійної підготовки педагогів для роботи з дітьми в умовах інклюзивного середовища (О. Волошина, З. Ленів, С. Миронова, Н. Назарова та ін.). Попри значну кількість наукових розробок у цій галузі, нерозглянутими залишаються питання організації довірливої рухової діяльності учнів початкової школи в інклюзивному середовищі.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є виокремлення та обґрунтування засобів, адекватних організації роботи з фізичного виховання з учнями початкової школи в інклюзивних класах.

Результати дослідження. В Україні приділяється значна увага впровадженню інклюзивної моделі навчання в освітній процес. Але попри досить вдалий експеримент з інклюзивною освітою за кордоном, наша країна стоїть на шляху добору власних практик інклюзії в освіті. Відправним пунктом забезпечення інклюзивного навчання є правове врегулювання цього питання в освітньому просторі країни. Відповідно до міжнародних стандартів в Україні розробляються нормативно-правові документи, які затверджують принципи інклюзивної освіти. Остаточо інклюзивна освіта почала підтримуватися законодавчою базою України з 2010 р., коли до Закону України «Про загальну середню освіту» було внесено зміни, за якими в загальноосвітніх закладах стало можливим створювати спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами. У жовтні 2010 р. затверджено «Концепцію розвитку інклюзивної освіти», а в серпні 2011 р. Кабінет Міністрів України затвердив «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх закладах».

Питання організації та впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітній простір регламентуються значною кількістю програмно-нормативних документів, починаючи із Законів «Про освіту» № 1144-12 від 04.06.91 р. (зі змінами), «Про дошкільну освіту» від 20.12.2001 р. (зі змінами), «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» №1324 – VII від 05.06.2014 р., до щорічних Листів МОН України, спрямованих на забезпечення освітньо-виховного процесу для учнів з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх закладах (№ 1/9-364 від 12.07.2016 р., №1/ 9- 385 від 12.07.2017 та ін.). Нормативно-правова база інклюзивного навчання постійно доповнюється та оновлюється. Так, у 2017 році МОН регулювала впровадження інклюзивної освіти наказами №804 від 7 червня і № 1081 від 21 липня. У 2018 році наказами МОН № 44 від 23 квітня («Про затвердження типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти»), № 609 від 08 червня («Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу...»), в яких пропонуються заходи з матеріально-технічного забезпечення бази інклюзивного навчання, з проблеми удосконалення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладах освіти з метою забезпечення їх необхідними умовами корекційно-розвивального впливу.

Незважаючи на наявність такої кількості нормативно-правових документів, більш ніж 10-ти річний термін часу впровадження та апробації методик інклюзивного навчання, сьогодні науковці та педагоги-практики відзначають суперечності і проблеми, які супроводжують цей напрямок педагогічної роботи. Впровадження інклюзивної моделі навчання стикається як зі складностями організації «безбар'єрного середовища», так і з кадровою незабезпеченістю, неузгодженими механізмами фінансування та неготовністю соціального характеру з боку вчителів, учнів та їхніх батьків.

Навчання дитини з особливими освітніми потребами – є специфічним освітньо-виховним процесом. Специфічність такої педагогічної діяльності зумовлена тим, що особливі освітні потреби дитини виникли внаслідок її стану. Як правило, цей стан характеризується наявністю певних психофізичних порушень, вад розвитку, наслідків захворювання дитини, але в кожному разі - певних обмежень здоров'я. Таким чином, кожна дитина, яка відноситься до категорії осіб з особливими освітніми потребами, це дитина яка має порушення стану здоров'я фізичного чи психічного, або і фізичного і психічного. Виходячи із позицій гуманістичного підходу, який має передувати в роботі з такими дітьми, учень з особливими освітніми потребами передусім потребує створення здоров'я – забезпечуючих умов, захисту в процесі навчання, а освітньо-виховний процес із таким школярем повинен будуватись з обов'язковим додержанням корекційного складника. І ця відправна педагогічна позиція, повинна витримуватися не залежно від форми навчання дитини з особливими освітніми потребами: спеціальна, інтегрована чи інклюзивна. У документах про інклюзивну освіту вказується на «корекційно-розвивальну» роботу, як умову, яка забезпечує не лише подолання психофізичних порушень, а й подальший цілісний особистий розвиток дитини.

Одним з проблемних питань в організації інклюзивного навчання учнів початкової школи є питання забезпечення повноцінної всебічної активності дитини: рухової (фізичної), інтелектуальної, сенсорної, мовленнєвої тощо. Фізичний розвиток учнів, особливо в умовах інклюзивного навчання - відповідальна педагогічна робота. Навіть для нормально розвинутих молодших школярів підбір засобів і моделювання ефективних фізичних навантажень потребує від учителя фізичної культури професійної підготовленості та досвіду, а організація роботи із додержанням «корекційно-розвивального» впливу вимагає різнопланових знань і вмінь фахівця: спостереження, моніторингу, прогнозування, моделювання, аналітичних здібностей.

Розглядаючи це питання, будемо виходити із положення про те, що інклюзія – це процес, це постійний пошук шляхів задоволення індивідуальних потреб всіх дітей. Потреба в руховій активності є базовою біологічною потребою, яка притаманна як дитині із нормою розвитку, так і дитини з обмеженими можливостями здоров'я. Саме тому організація всіх уроків фізичної культури в початковій школі (особливо в 1-2 класах) на основі інклюзивних принципів, неможлива. Учні з ОМЗ, здебільшого, відносяться до спеціальної медичної групи і урочна форма роботи для них проводиться окремо з використанням методик лікувальної і адаптивної фізичної культури. Водночас є розділ шкільної програми, а саме «рухливі ігри» роботу за яким можливо організувати за інклюзивним принципом: «для всіх». Рухливі ігри в школі проводяться не тільки на уроках фізичної культури, вони широко використовуються у позакласній формі роботи й становлять основу самостійної активності школярів у позашкільний час. Найбільш цікаві ігри учні приносять на майданчики, грають у вихідні дні, в позашкільний час, в таборах. Для учнів молодшого шкільного віку рухливі ігри, ігри з елементами спортивних дій, з м'ячом, естафети є важливим засобом рухової активності дитини, засобом його розвитку та оздоровлення. Саме тому навчити дитину з ОМЗ грати правильно - дуже важливо. Правильно і з позиції виконання рухових дій, і з позиції уміння спілкуватися з однолітками, відстоювати свою думку, розуміти свої слабкі сторони, додержуватись техніки безпеки та санітарно-гігієнічних норм. Для дитини з ОМЗ, при інклюзивному навчанні питання особистого досягнення в процесі фізичного виховання не зводяться до показників фізичної підготовленості. Рухливі ігри дають можливість розвитку учня з ОМЗ в різних напрямках: освітньому, руховому, культурному, моральному, комунікативному, сенсорному тощо.

Рухові ігри в системі фізичного виховання молодших школярів у відповідності до програмних документів використовуються для вирішення освітніх, виховних, розвивальних і оздоровчих завдань. До освітніх завдань належать навчання і зміцнення навиків основних рухів, формування і вдосконалення темпо-ритмічної структури рухів, розширення рухового досвіду учнів через оволодіння новими видами рухових дій та закріплення їх у варіативних умовах гри. До виховних завдань відносимо виховання фізичних якостей – спритності, швидкості, гнучкості, витривалості, сили, що дозволяє збільшити рівень фізичної підготовленості дитини, розвинути його фізичні й покращити функціональні можливості організму. Виховання фізичних якостей стимулює фізичний розвиток дитини, нормалізує протікання усіх природних процесів, стає передумовою всебічного гармонійного розвитку.

Виховання певних фізичних якостей йде паралельно з вихованням морально-вольових якостей, це двоєдиний нерозривний процес. У ході рухливих ігор виховується колективізм, товариськість, вміння «працювати» в команді, чесність, особистісні якості, які неможливо виховувати поза колективною діяльністю. До оздоровчих завдань відносять сприяння нормальному розвитку організму учнів відповідно до їхніх віко-статевих та індивідуально-типологічних особливостей, загартування, зміцнення їхньої кістково-м'язової, серцево-судинної та дихальної систем.

Сьогодні учні початкових класів мають різний рівень здоров'я. Водночас, ігрова діяльність є провідною для більшості із них, саме тому використання рухових ігор не викликає опору навіть у дитини із обмеженими можливостями здоров'я, тоді як рухові завдання поза ігровим сюжетом, для них складні і важкі. Рішення завдань фізичної культури вимагає поточного діагностування стану учня (фізичного, психоемоційного, функціонального) та врахування ступеня корекційного впливу на дитину, що й забезпечує диференціацію та індивідуалізацію навантаження, зважаючи на готовність учнів, їхній інтерес та особливості.

Виховання особистісних якостей в ігровій діяльності враховує різний рівень сформованості їх у дітей молодшого шкільного віку. Вихованість дитини цього віку визначається як темпами психічного розвитку так і соціальною ситуацією його розвитку, комплексом корекційно-педагогічних заходів, спрямованих на виховання якостей особистості, зміцнення правильних еталонів поведінки, формування особистості в цілому та окремих особистісних якостей. Усі діти в цьому віці потребують певних виховних впливів, і учні з ОМЗ не є виключенням. Але враховуючи особливості їхнього розвитку, несформованість еталонів поведінки, вони потребують більш пильної уваги щодо виховання соціально значущих якостей.

Рухові ігри в освітній програмі з фізичної культури початкової школи представлено значним обсягом, вони є обов'язковим складником «школи м'яча», «школи пересувань» та інших розділів. Учителі фізичної культури до 50 % загального обсягу годин відводять саме на рухливі ігри. Особливості психофізіологічного розвитку дітей у цьому віці, на думку педагогів і лікарів, свідчать, що фізичне виховання ігровим методом є найбільш адекватною формою впливу на учня.

Не дивлячись на те, що діти молодшого шкільного віку володіють усіма видами основних локомоцій (ходьба, біг, стрибки, метання), у них ще слабо сформовано координаційні здібності до виконання їх у варіативних ситуаціях, здатність до переключення з одного виду рухів на інший, не сформована темпо-ритмічна структура рухів, не відпрацьовано вміння енергетично економного виконання рухових дій. Така ситуація зберігається до 8-9-річного віку і залежить від індивідуально-психологічних особливостей дитини, показників фізичного розвитку, темпів біологічного дозрівання. Точність і координація рухів забезпечуються добре розвинутим м'язовим чуттям, яке є результатом діяльності рухового аналізатору. Ця здібність найкраще розвивається і корегується в рухових іграх. Розвиток рухового аналізатору у дітей молодшого шкільного віку визначається як біологічними чинниками, так і чинниками педагогічних впливів, які включають доцільність рухової діяльності, її обсяг та інтенсивність, різноманітність і активність рухової діяльності. Формування рухової функції, розвиток фізичних якостей, психоемоційних проявів у молодшого школяра неможливі без активного педагогічного впливу, що враховує особливості розвитку дитини й спрямований на подолання наявних у неї відхилень.

Саме рухові ігри, які відповідають анатоμο-фізіологічним і психологічним особливостям учнів початкових класів, при правильній організації та дотриманні умов, забезпечують виховання усіх фізичних якостей і можливість формування здатності до управління рухами. Сформовані в ході рухливих ігор точність і координація успішно переносяться учнями на інші види діяльності: побутові, навчальні, трудові, спортивні. Звісно, швидкість формування цих здібностей і їх якість будуть суттєво різними у нормально розвинутих дітей і учнів з ОМЗ. У цьому виді діяльності є об'єктивні умови для участі всіх дітей, оскільки є можливості диференціації та індивідуалізації навантаження, змісту завдань, індивідуальних досягнень кожного учасника. Зміна «ігрових ролей» (ведучий, учасник, капітан, суддя, спостерігач тощо) буде тільки сприяти всебічному залученню учнів

з ОМЗ в різні ситуації, збільшуючи їхній руховий та життєвий досвід, рівень їхньої соціальної адаптації.

Виховання у школярів моральних якостей – одне із важливіших завдань, яке відбувається в процесі занять фізичною культурою. А. Макаренко підкреслював, що дисциплінована людина може бути вихована тільки всією сумою правильних впливів, серед яких особливе місце повинні займати і такі, ніби другорядні засоби, як гра, розваги, дозвілля.

Специфіка впливу занять фізичною культурою на виховання морально-вольових якостей виявляється в тому, що учні для досягнення успіхів у виконанні фізичних вправ проявляють цілеспрямованість і волю, дисциплінованість, уміння мобілізувати в потрібний момент свої фізичні і духовні сили. До того ж на ігрових заняттях переважає колективна діяльність, у дітей з'являється почуття дружби й товарищескості, вони набувають навичок культури поведінки, навчаються отримувати моральне задоволення не лише від своїх успішних дій, але і від того, що зроблено в інтересах команди, групи або класу. В процесі спільної ігрової діяльності діти привчаються до поведінки, яка відповідає соціокультурним стандартам, урахування можливостей партнерів, до лексичних еталонів спілкування. Правильно організоване виконання командних ігор, естафет, участь у змаганнях сприяють входженню дитини в колектив і вихованню умінь жити його інтересами, підпорядковувати свої інтереси інтересам колективу.

У результаті тривалого вольового тренування в учнів виховується сміливість, рішучість, наполегливість. Разом із вольовими якостями виховуються і моральні – допомога більш слабкому, власна відповідальність перед колективом за якість виконаного завдання. Проте лише система звичних дій та емоційно-вольових станів не забезпечать бажаного морального розвитку особистості, тому необхідно формувати і відповідне розуміння учнів, яке буде спрямовувати їхню діяльність з урахуванням інтересів колективу. Така організація занять ставить всіх дітей в умови особистої відповідальності за успіх загальної справи.

Правильно підібрані, організовані та проведені рухові ігри сприятимуть розвитку і вихованню, корекції й оздоровленню як дітей з типовим розвитком, так и учнів з ОМЗ. Для перших це буде досвід гуманізму і толерантності, наочний приклад подолання, для других - досвід взаємодії та спілкування, перші особисті здобутки і перемоги.

Висновки. У статті висвітлено лише одне із питань інклюзивної моделі навчання молодших школярів у процесі фізичного виховання. Подальші розвідки передбачаємо в пошуках шляхів організації інклюзивної роботи засобами фізичного виховання зі школярами основної школи.

Література

Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / За заг.ред. Даніленко Л. І., К.: 2007. 302 с.

Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Педагогічні технології інклюзивного навчання. Харків : вид-во «Ранок», 2018. 160 с.

Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнко, 2016. 164с.

Таранченко О. М. Сучасні підходи задоволення навчальних потреб учнів з порушенням психофізичного розвитку в спеціальних та інклюзивних закладах освіти. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання.* 2013. №1. С. 23- 27.

Использование подвижных игр в инклюзивном коллективе учащихся начальной школы

Начинова Елена Васильевна²

Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, Украина

В статье рассматривается возможность применения подвижных игр в коллективе учащихся младшего школьного возраста при инклюзивной форме обучения. Представлена законодательно-нормативная база инклюзивного образования в нашей стране, рассмотрены основные противоречия внедрения инклюзивной модели образовательных услуг. Обосновывается, что в инклюзивных классах начальной школы обучаются дети, особые образовательные потребности которых обусловлены наличием отклонений в состоянии здоровья. И несмотря на то, что двигательная потребность является важнейшей биологической потребностью всех детей, главным условием организации работы в инклюзивных коллективах является ее здоровье сберегающая направленность. Подвижные игры являются не только обязательным компонентом образовательной программы по физической культуре, но и частью коррекционно-развивающего компонента, который предусмотрен в инклюзивных классах и направлен на преодоление имеющихся отставаний в развитии учащихся с особыми образовательными потребностями. Подвижные игры способствуют физическому развитию, увеличению базы двигательных умений, воспитанию и оздоровлению всех участников. Они являются тем средством физического воспитания, которое может применяться в инклюзивных коллективах без ущерба для детей как с нормативным развитием, так и для учащихся с нарушениями развития. При правильной организации и проведении подвижных игр с учащимися инклюзивных классов, такие занятия не только корригируют показатели физического развития, но и воспитывают морально-нравственные качества, давая возможность учащимся, как с нормой развития, так и их сверстникам с особенностями развития, создать свой опыт взаимодействия.

Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями здоровья, инклюзивное образование, подвижные игры, начальная школа.

The use of outdoor games in an inclusive group of primary school students

Nachynova Olena³

State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,
Odesa, Ukraine

The article considers the applicability of outdoor games in a group comprising children of primary school age in an inclusive model of education. The legislative and regulatory bases of inclusive education in our country is presented; the basic contradictions in the implementation of the inclusive model of education services are considered. The use of outdoor games in an inclusive group of primary school students is justified by the fact, that these students, due to deviations in health status, have special educational needs. Even though the need to move is one of the most important biological needs of all children, the orientation to health preservation is an

² кандидат педагогических наук, доцент кафедры дефектологии и физической реабилитации Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

³ Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Defectology and Physical Rehabilitation at State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

essential condition for work organization in inclusive groups. Outdoor games are not only an obligatory component of the educational program on Physical Education, but they are also a part of correctional and developmental component, which is provided in inclusive groups and is aimed at overcoming the existing gaps in the development of students with special educational needs. Outdoor games contribute to the student's physical development, to the increasing of their base of motor skills, to the education and recovery of all participants. If outdoor games within inclusive students groups are properly organized and conducted, these lessons will not only correct the physical development indicators, but also will cultivate moral qualities, allowing for both students demonstrating normal development and their peers with special needs, to create their own experience of interaction.

Keywords: *disabled children, inclusive education, outdoor games, primary school.*

References

Inkluzivna shkola: osoblivosti organizasii ta ypravlenia: Navchalno-metodichni posibnik (2007). Inclusive school: exceptional organization and managements. Kyiv [in Ukrainian].

Kolybaeva, A.A. & Taranchenko, O.M. (2018) *Pedagogichni tekhnologii inkluzivnogo navchania*. [Pedagogical technologis in inclusive teaching] Kharkiv: «Ranok» [in Ukrainian].

Mironova, S.P. (2016) *Pedagogika inkluzivnoi osviti*. [Pedagogy of inclusive education]. Kamianez-Podilski: Kamianez-Podilski national university after Ivan Ogienko [in Ukrainian].

Taranchenko, O.M. (2013) Sychasni pidxodi zadovolenia navchalnix potreb ychniv z poryshen'am psixofizichnogo rozvitky v spetsialnix ta inkluzivnix zakladax osvitu. [Modern approaches to meet the educational needs of student's psychophysical development disabilities in special and inclusive institutions] *Defektologia. Osobliva dituna: navchania ta vuxovania-Exceptional child teaching and upbringing*. Vol.1, pp.23-27 [in Ukrainian].

Accepted: March 14, 2019

